

Üniversite-Sanayi İşbirliği Programı Üzerine Bir Eleştiri

Özet

Bu çalışma, son on yıldır ülkemizde yasal ve teknik hazırlıkları yapılarak uygulamaya konulan üniversite-sanayi işbirliği (ÜSİ) programının eleştirel değerlendirmesini konu almaktadır. Bu çalışmada, başta TÜBİTAK olmak üzere, konuyla ilgili resmi kurum raporları incelenmiş ve ÜSİ programının teknik içeriğinin dışında, sermaye çıkarına uygun olarak üniversite sisteminin yeniden yapılandırılmasında oynadığı ideolojik role dikkat çekilmiştir. *Universitas* idealinin tasfiyesi anlamına gelen "piyasacı üniversite" modeline meşruiyet kazandırmakla ilişkili bu rolde, ÜSİ'yi "ulusal bilim ve teknoloji politikası" içine yerleştiren TÜBİTAK kritik bir yere sahiptir. Bu çalışmanın iki ana bölümünden ilki, TÜBİTAK'ın geliştirdiği "ulusal bilim ve teknoloji politikasının" eleştirisine ayrılmıştır. İkinci bölümde, küresel bir eğilim halini alan "piyasacı üniversite" yöneliminin "nasıl ve ne için bilimsel faaliyet" sorusunu yeniden güncelleştirdiği vurgulanmış ve bu sorular bilim etiği açısından tartışılmıştır. Sonuç olarak eleştirel ve özgür bir bilimsel faaliyetin, sermaye mantığından bağımsızlaşarak sağlanabileceği görüşü savunulmuştur.

Metin Özuğurlu

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

A Critique on the University-Industry Cooperation Program

Abstract

This essay critically evaluates the university-industry cooperation (UCI) program which has been legally and technically prepared, and implemented in Turkey since last ten years. Through the investigation of reports prepared by the government institutions, such as TÜBİTAK (Scientific and Technical Research Council of Turkey), the ideological rather than the technical role played by the UCI in restructuring the Turkish university system complementary to the interests of capital is stressed. Having located UCI within the "national science and technology policy," TÜBİTAK occupies a critical place in this role which legitimizes the "market-oriented university," setting aside the ideal of *universitas*. The first of the two main parts of this study is devoted to the critique of "national science and technology policy." In the second part, the revival of the question "how to make science and why?" by the "market-oriented university" as a global tendency is emphasized and the matter is discussed from the perspective science ethics. In conclusion, it is claimed that a critical and free scientific practice requires releasing from the logic of capital as a whole.

Üniversite-Sanayi İşbirliği Programı Üzerine Bir Eleştiri

* Bu çalışma, yayın öncesi akademik iletişimi sağlamak amacıyla A.Ü. SBF bünyesinde çıkartılan *Tartışma Metinleri* dizisinde (Mart 1998, No.9 künyesiyle) yer aldı ve Fakülte bünyesinde tartışıldı. Bu sürece katılıp eleştirilerini esirgemeyen herkese çok teşekkür ederim.

"Cismani veya ruhani iktidarların vermektten hoşlandıkları bilimsellik beratlarının etkilediği kişiler bilmelidir ki, 1840'lı yıllarda sanayici Grandin, çocuk çalıştırmanın genellikle cömert bir davranış olduğunu göstermiş 'hakiki bilginler'e Sanayi Odası'nın kürsüsünden teşekkür ediyordu"
Pierre Bourdieu (1997:7)

1. Giriş

Araştırma ve eğitimin birlikteliğine dayanan geleneksel üniversite sistemi, dünya çapında önemli dönüşümler yaşıyor. Ülkemizde de üniversiteler, hukuksal ve kurumsal çerçevesi YÖK'le çizilen ve temel dinamikleri küresel piyasa mekanizmaları tarafından belirlenen etkenlerle yeniden şekilleniyor. "Üniversite-Sanayi İşbirliği" (bundan sonra kısaca ÜSİ denilecek) kavramı, bu süreç içerisinde özel bir yere sahip.

ÜSİ'nin tarihsel gelişimini, deneysel kökenli teknolojilerin yerini bilimsel kökenli teknolojilerin almasıyla başlatmak mümkündür. Bu oluşum, İngiliz Sanayi Devriminin sağladığı zemin üzerinde gerçekleşti ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren ivme kazanarak sürdü. Aynı tarihlerde, bir geç sanayileşme yolu olarak Almanya'da yürürlükte olan List'gil strateji, II. Dünya Savaşından sonra yetkinleşerek yaygınlaşacak olan bilim-teknoloji-iktisat politikaları demetinin korporatist modelinin ilk örneklerini veriyordu.

20. Yüzyıla girerken sadece üniversitenin değil, bir bütün olarak eğitim sisteminin yeni sanayi ekonomilerinin bir uzantısı işlevini görmeye başladığını, okulların "hem devlet hem de şirketler için itaatkâr hizmetçiler üretme sorumluluğunu" yüklendiğini (Spring, 1997: 18) söylemek mümkündür. Bilim ve teknoloji ilişkisinin üniversite bünyesinde kurumsallaşması, sanayinin zaferiyle ve ekonomik rekabet ortamıyla yakından ilintiliydi. Bu dönemde, siyasal alanda olduğu kadar, pozitivist evrenselci bilim anlayışının egemen olduğu üniversitelerde de canlı tartışmalar yaşandı. Eğitim, toplumun yenilenmesine göre mi, ekonomik rekabetin gereksinimlerine göre mi örgütlenecekti? Eğitilmiş insan mı, özgür insan mı hedeflenecekti? 20. yüzyılla birlikte Batı'da genel olarak eğitim alanı ve üniversiteler, sanayi kapitalizminin gereksinimleri ile, siyasal demokrasinin gereksinimleri arasındaki çatışmalar tarafından biçimlendi. Örneğin İngiltere'de Fabianlar'la birlikte sanayi toplumunu konu alan politika yönelimli sosyal araştırmalar da 19. yüzyılın sonlarında üniversite bünyesinde kurumsallaştı (Alcock, 1993: 202). Daha çok ahlaki ve kültürel bir güç odağı olan üniversitelerde politika yönelimli bu ve benzeri çalışmalar, sanayi toplumunun sosyal refah eksenli örgütlenmesinde ihmal edilemeyecek etkilerde bulundu.

Devletin genişleyen etkinlik alanı 20. yüzyılın başlarından itibaren eğitimi olduğu kadar, bilim-teknoloji sarmalını da yö-rüngesine dahil etti. Üretimin bilime dayalı yapısıyla gelişen ilişkiler setini ulusal ölçekte sistemleştiren ve kısaca "bilim po-

1
TÜBİTAK metinlerinde
innovation'ın karşılığı olarak
"yenile(n)me" terimi
kullanılmaktadır. Bu yazıda
Profesör Türkcan'ın uyarısını
esas alarak "yenilik" terimini
kullandım (Türkcan, 1996: 5).

litikası" başlığıyla adlandıran müdahaleci devlet politikaları ise, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktı (Türkcan, 1981: 203). Bilim politikası, Keynesgil makro iktisadın ve kalkınma iktisadının tamamlayıcı unsuru oldu. Üretim fonksiyonlarının ölçülmesi yoluyla genel verimlilik artışının (teknik ilerlemenin) kökeninde bilimsel ve teknik araştırma faaliyetlerinin bulunduğu anlaşıldı, "sermaye ve işgücünü yaygın bir biçimde arttırmadan hasılayı çoğaltmaya çalışan kalkınmacılara yeni bir imkan sağlıyordu: Araştırma faaliyetlerini iktisadi kalkınma amacına yönlendirmek. Bunun teknik adı da bilim politikası idi" (Türkcan, 1995: 4). Bu süreç boyunca üniversite kurumu, ulusal bilim politikası içinde genellikle devlet dolayısıyla yerini alırken, 1970'lerle birlikte bu ilişki biçimi çeşitlenerek dönüşmeye başladı. Yaşanan dönüşümün en çarpıcı yanını, üniversitenin kurum olarak özel sanayi sermayesi ile girdiği organik ilişki oluşturdu.

Dünya ekonomisinde ve üretim sürecinde meydana gelen dönüşümler bir kenara bırakılırsa, 1970'lerin ortalarından itibaren üniversiteleri değişim yönünde içerden zorlayan ana faktör eğitim talebinin kitleselleşmesiydi. Batı'da üniversite eğitime yönelik talep patlaması Keynesgil politikalarla şekillenen toplumsal ve kültürel koşulların etkisiyle, ama tam da Keynesçiliğin krize girdiği bir dönemde, yaşandı. Bu durum karşısında kıta Avrupası üniversiteleri genellikle mesleki eğitimi ayrı bir kurumsallaşma (meslek yüksek okulları gibi) içinde sürdürerek, araştırma ve eğitim birlikteliğine dayalı geleneksel yapısını korumaya çalıştılar. Ancak sosyal devlet kazanımlarının aşındırılması ve tasfiyesi ile birlikte, üniversitelerin içine düştükleri kriz derinleşerek sürdü.

1980'lerle birlikte üniversite, yenilik' (*innovation*) sisteminin bir parçası olarak araştırma-geliştirme (bundan sonra kısaca Ar-Ge denilecek) faaliyetlerine girmek ve global pazarda rekabet edebilecek "insan sermayesini" yetiştirmek seçenekleriyle karşı karşıya bırakıldı. Artık üniversiteden, "teknoloji belirlenimli ekonomide, yeni sanayilerin kuluçka makinası" ol-

ması beklenmektedir (The Economist, 1997: 5). ÜSİ'yi, bu beklentinin programatik ifadesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde üniversitelerin, bu alanda oldukça yol aldıkları biliniyor. Üniversitelerin bu yönelimi mutlak bir onay ve destek görmediği gibi, ciddi direniş ve eleştirilerle de karşılaşılıyor. Daha şimdiden üniversite bağımsızlığının erezyona uğradığı; eğitim işlevi değersizleşirken, araştırmanın kesin bir hakimiyet kurduğu; bazı disiplinlerin adaletsiz bir şekilde üstünlük sağladığı; sanayi ve ekonomi politikalarına endeksli yapısıyla akademisyenlik mesleğinin etik değerlerinin ve üniversitelerin toplumsal meşruiyetinin zedelendiği gözleniyor (The Economist, 1997: 14).

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile köklü dönüşüm yaşayan üniversite sistemimiz, içine düştüğü yapısal sorunların yanı sıra, bilim ve piyasa arasında karmaşık bir hal alarak gelişen ilişkilerle de sarsılıyor. Askeri darbenin ürünü olan YÖK sistemi, 1990'ların başından itibaren kendisini global piyasa yönelimli bir dönüşüme hazırlıyor. Yerleştirilmeye çalışılan "piyasacı üniversite" sistemi, 12 Eylül'ün tepkisel ve tutucu düzenlemesinin mantıklı devamı olmakla birlikte atılımcı özellikler taşıyor ve "yenilikçi" retoriğiyle başta TÜBİTAK gibi bilim topluluğunun saygın bir kurumu olmak üzere geniş bir çevrenin desteğini almış gözüküyor.

Bu yazıda "piyasacı üniversite" yaklaşımının temel dayanağını oluşturan ÜSİ programı üzerinde duracağım ve bunu "ulusal bilim politikası" çerçevesine oturtarak savunan TÜBİTAK görüşlerinin eleştirisini yapmaya çalışacağım. Ancak teknoekonomik paradigmalara ilintili olarak bilim politikası düzleminde bir tartışma yürütmeyeceğimi; bir anlamda, genel bir TÜBİTAK eleştirisine yeltenmeyeceğimi belirtmeliyim. Üniversite boyutunda ise finansman gibi "reel" sorunlar üzerinde durmayıp, bilim etiği ve bilimsel faaliyet açısından "piyasacı üniversite" anlayışının ne anlama geldiğini tartışacağım.

2
Cumhuriyet sonrası ilk ciddi
tasfiye öyküsü için bakınız
Çetik, 1998.

2. Türkiye'de Piyasacı Üniversiteye Doğru

Türkiye'de üniversite sistemi, Batılılaşma ve Modernleşme hedefinin sadece ideallerine değil, bu hedefin somut siyasi programına da bağıllık içinde şekillendi. "Türk üniversite tarihinin bir müdahaleler tarihi" oluşu (San, 1993), kanımca, şekillenişindeki bu özgüllükle yakından ilişkilidir. Çünkü bir "müdahale aracı" olarak üniversite modernleşmenin siyasi program düzlemindeki asli unsurlarından biri olmuştur. Bu çerçevede siyasi erk tarafından değişen konjoktüre bağılı olarak yeniden tanımlanan ve yürütölen siyasi programla çelişen üniversite insiyatifleri baskı altında tutulmuştur. İktidarın siyasi programına "uyumsuzluk" ya da "direniş" gösterenler, "üniversiteyi siyasallaştırdıkları" gerekçesiyle tasfiye edilmişlerdir². Ama bu tasfiyeler, yukarıda değinilen özellik gereği sadece siyasi iktidarlar tarafından yapılan "dış" müdahaleler olarak değil, aynı zamanda "iç tasfiyeler" olarak da yaşanmıştır. Dolayısıyla özerk ve özgür üniversite mücadelesi, ki buna "üniversiteleşme" mücadelesi de denebilir, bir bütün olarak üniversitenin siyasi iktidara karşı vereceği mücadeleden ibaret olmayıp, aynı zamanda ve aynı ölçüde üniversite içi bir mücadeleyi de hep gerektirmiştir.

Genç Cumhuriyet yerleşirken, Türk üniversitesi de Kıta Avrupası geleneğini takip ederek, kürsü sistemi temelinde araştırma ve eğitiminin birlikteliğine dayalı bir kurumsallaşma yaşadı. Oluşumu itibarıyla üniversitenin, 1960'larda benimsenen plânlı kalkınma çabasının kurucu unsurlarından biri olması olağandı. Ulusal bilim politikasının plânlı kalkınma amacı içinde tanımlandığı *Birinci Beş Yıllık Plan'*da araştırma faaliyeti, sınai ve teknolojik gelişmenin yanısıra, iktisadi ve sosyal konularda da "gelişmeyi destekleyen ve hızlandıran en önemli unsurlardan" biri olarak değeriendirilmişti. (Türkcan, 1981: 219-220).

Misyon yüklü akademik kurumsallaşma ile pozitivizmin genellikle en vülger yorumlarının hakimiyet kurduğu bilimsel pratikler arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi kurulabilir. Nite-

kim Birinci Plan'a damgasını vuran da "bilimin tarafsız, evrensel ve sınıflar üstü bir *kutsal öğreti*" olduğunu vaaz eden pozitivizm oldu. Birinci Plan çerçevesinde atılan somut adımlarda etkin roller üstlenen bilim insanları, bir tür "modern ruhban sınıf" olarak toplumun çeşitli kesimlerinden soyutlanmış, kendi davranış biçimi içinde bağımsız bir zümre muamelesi" görmekteydi. Öyle ki, 1963 yılında "müsbet bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmalar alanında takip edilecek milli politikanın tesbitinde Hükümete yardımcı" olmak üzere kurulan TÜBİTAK, 1970'lerin sonlarına gelindiğinde "ruhban sınıf hâlesine" bürünerek "üniversiteleşmiş"ti (Türkcan, 1981: 223).

1960'ların ortalarından itibaren, vülger pozitivizmin belirli ölçülerde egemenlik alanı dışında kalan sosyal bilimler, dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle paradigma çeşitlenmesi yaşadı. Üniversiteye yeni bir soluk gelirken, iktisat ve sosyal politika alanlarında Milli Prodüktivite Merkezi (MPM), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleşen üniversite etkinlikleri de, bu gelişmelerden etkilendi. Toplum ve teknoloji alanında üniversite, hem alanın kendisinden (sanayi ve somut toplumsal aktörler), hem de siyasi iktidarlardan görelili özerk bir bilimsel etkinliği, devlet dolayımıyla 1980'e kadar sürdürdü. Üniversitenin kurumsal şekillenışı ve akademik ortam, söz konusu etkinliğe tabi olmadığı gibi, kendi içinden eleştirel bakış açılarının çıkabilmesi ve etkinlik kazanması da mümkün oldu. Özetle 1930'lardan 1980'e kadar ülkemizde, Alman/Fransız üniversite geleneğine yaslanan ve "*universitas* idealini gözetmeye itina göstermiş" (Özlem, 1998: 36) bir modelin varlığından söz edilebilir.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile birlikte üniversite sistemi, bilim-teknoloji ve iktisadi-sosyal politika etkinlikleri açısından yeni ve farklı bir döneme girdi. Yeni liberal politikalarla devletin küçültölmeye dönük adımlar atılırken, üniversitenin geleneksel politika etkinlik alanı da daraltıldı. İktisat politikalarının "premlere", teknoloji ve toplum politikalarının ise "piyasanın sonuçlarına" emanet edildiği bir dönem başlamıştı.

1980'lerin hemen başında *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* çerçevesinde faaliyet gösteren Bilim-Araştırma-Teknoloji İhtisas Komisyonu raporu, ÜSİ'ye gelişte önemli bir kilometre taşıdır. ÜSİ programının oluşturulmasında kritik bir yere sahip olan Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu, *Beşinci Plan*'ın ürünüdür (DPT, 1983: 48). Ayrıca araştırma ve teknoloji ilişkisini, eğitim ve ekonomik sistem arasındaki işbirliği ile ele alan İstanbul Çalışma Grubu raporu, 1990'ların gündemini önceden haber veren bir metin niteliğindedir (DPT, 1983: 220). Bilim İhtisas Komisyonunun hazırladığı Rapor aynı zamanda bir ibret belgesi niteliğindedir. Türkiye tarihinin en kapsamlı bilim insanı tasfiyesini gerçekleştiren YÖK, "beyin göçünü" durduran bir kurum olarak Raporda övülmüştür (DPT, 1983: 11). Uygulanmamakla birlikte Nimet Özdaş'ın başkanlığında geniş bir kadronun 2,5 yıllık çalışması sonucunda *Türkiye Bilim Politikası: 1983-2003* adlı döküman da bu yıllarda hazırlandı (Göker, 1995: 68). Türkiye'nin ilk bilim politikası metni niteliği taşıyan bu dökümanla Türkiye, Türkcan'ın (1995) deyişiyle, "faz farkı yapacaktı". Çünkü bilim politikası için 1960'larda atılması gerekli adımlar, makro iktisadın ve kalkınma iktisadının modasının geçtiği, *monetarizmin* ön plana çıktığı ve bilim politikasında ise makro hedeflerden mikro (firmada yenilik) hedeflere kayıldığı 1980'li yıllarda atılmıştı.

1980'lerin sonlarından günümüze, TÜBİTAK başta olmak üzere, YÖK ve üniversiteler "Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası" içinde yeniden etkin bir konum elde etmiş olmanın coşkusu içindeler. Bir zamanlar planlı kalkınma amacına bağlı tanımlanan ulusal bilim politikası, günümüzde sanayinin rekabet gücünü geliştirmeye hasredilmiştir. Bu yönelim, hem globalizmin kelâmı olarak kutsanmakta, hem de "ulusal" bir görev olarak sunulmaktadır. YÖK Başkanı Kemal Gürüz tarafından hazırlanan yeni YÖK yasa taslağı, çerçevesini ÜSİ'nin belirlediği hedefler doğrultusunda üniversite sistemini yeniden yapılandırmak amacındadır. Gerçi hazırlanan taslak, bu satırların yazıldığı tarihte henüz tasarı hal-

ne gelip yasalaşmış değildir, ancak üniversitelerin YÖK taslağındaki hükümler doğrultusunda filii adımlar attığı da bilinmektedir. Şimdi, kuramsal gerekçeleriyle birlikte ÜSİ'yi tartışabiliriz.

3. Kuramsal Dayanaklarıyla ÜSİ

ÜSİ'nin temel dayanağı, sanayiye yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin sınaı yeniliği geliştireceği ve böylece ekonominin rekabet gücünü arttıracacağı şeklindeki kabüldür. Bu kabul kendi meşruiyetini, içinde yaşadığımız dünyanın köklü bir şekilde değiştiği; artık her yönüyle farklı bir evrenin başladığı yönündeki tesbitlere dayandırmaktadır. Köklü değişimin ve yeni evrenin, konuyla ilgili belli başlı unsurları şöyle sıralanabilir: (a) Toplumlar, sanayi evresinden, malumat (enformasyon) evresine geçmiştir. (b) Dünya ekonomisi, "büyüklük" ekonomilerinden, "esneklik" ekonomilerine geçmiş; globalleşme, esnek üretim ve otomasyonu gerekli kılarken; karşılaştırmalı rekabet gücüne dayalı, dışa açık ve piyasa öncülüğünde bir küresel pazar oluşmuştur. (c) Bilgi, ticarileşerek üretici güç haline dönüşmüş; üretim sürecinin bilgi ve teknoloji içeriği güçlenmekle kalmamış, üretimin teknolojik tabanı, jenerik³ teknolojiler yönünde değişmiştir.

Bu temel kabul ve tesbitler ışığında, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*'nda yer aldığı gibi, Türk sanayinin temel sorunu, yeniliğe dayalı rekabet gücünü kazanmak olarak ifade edilmiştir (DPT, 1994). Resmi belgelerde sorun bu şekilde ortaya konduktan sonra, bilim-teknoloji-sanayi sarmalı içinde geliştirilen çözüm önerileri de, ulusal hedefler⁴ olarak benimsenmiştir. Bu alanda devlete biçilen yeni rol, Ar-Ge fonlarının yönetimi ve kamu desteğinin yönlendirilmesi, eğitim ve sanayi ile diğer kilit sektörlerin düzenlenmesi gibi unsurları içeren "ulusal bilim ve teknoloji politikalarını" üretmesidir. Böylece ÜSİ, üniversitelerin gündemine, ulusal bilim ve teknoloji politikasının en temel ve stratejik unsuru olarak girmektedir.

3

Jenerik teknolojinin unsurları, enformasyon, esnek üretim ve otomasyon, yeni organizasyon, ileri malzeme, nükleer, gen mühendisliği ve uzay ve havacılık teknolojileri ile biyoteknolojiyi içermektedir.

4

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun bu yöndeki 3.2.1993 tarihli kararları, *Yedinci Beş Yıllık Plan*'da ulusal hedefler olarak kabul edilmiştir.

5

Sera etkisi ve mevsim değişiklikleri konusunda yapılan ve geniş yankı uyandıran çalışmalarda, bu tehditi uzaklaştırabilmek için petrol ve yakıt tüketiminde yüzde 70'lere varan indirime gidilmesi önerilmekteydi. Bu tür önerilerle çıkarları tehdit edilen petrol devleri 1990'ların başında bir araya gelerek yarım milyon dolarlık bir bütçeyle Amerika'da ICE adı verilen bir halkla ilişkiler stratejisi başlattılar. Programın baş aktörleri Virginia ve Arizona Devlet Üniversitesi'nden akademisyenlerdi. Bunlardan beklenen, sera etkisinin olgulara dayanmayan kuramsal bir tez olduğunu işlemeliydi. Bu uğurda binlerce dolar para alınarak onlarca "bilimsel" makale ve kitap yazıldı. Bu kampanyanın, sera etkisi, araştırma fonlarının kısılmasına varan sonuçları oldu (Gelbspan, 1997).

ÜSİ'nin üniversite ve sanayici için bir tercih değil, fakat yaşamsal bir zorunluluk olduğu söylenmektedir. Neden yaşamsal olduğu sorusu şöyle yanıtlanmaktadır: Bilimin teknoloji içeriği, teknolojinin de bilim içeriği güçlenmiştir. Karşılıklı bağımlı hale gelen bilim ve teknoloji (bilim-teknoloji sarmalı) bu işbirliğinin "nesnel" gerekçesidir. İkinci olarak ÜSİ'nin odağında yer alan Ar-Ge faaliyetleri, hem rekabet üstünlüğünün elde edilmesinde, hem de kârın gerçekleşmesinde elzemdir (TÜBİTAK, 1990: 40). Ar-Ge faaliyetleri, uzun süreyi, maliyeti ve riski (kârlılığın belirsizliği) içerdiği için, mutlaka üniversite bünyesinde ve öncülüğünde yapılmalı; sanayiciye üniversite (devlet) güvencesi verilmelidir.

Sıralanan gerekçeleri açmak için TÜBİTAK metinlerine bakılabilir. TÜBİTAK'a (1994) göre, Türkiye sanayii, rekabet edebilmek ve var olabilmek için jenerik teknolojilere uyum sağlayarak, teknolojik yeteneğini yükseltmelidir. Dolayısıyla sanayinin önünde, bilim ve teknoloji sisteminin, ya da kısaca Ar-Ge'nin bir parçası olmak dışında başka seçenek yoktur. Bilim ve teknoloji sisteminin odağında üniversiteler yer aldığı için, sanayinin üniversite ile işbirliğine yönelmesi yaşamsal; yaşamsal olduğu kadar kaçınılmazdır. Gerçi yapılan araştırmalar sanayicilerin başka bazı amaçları olduğunu da göstermektedir. Örneğin SRI International'ın 1984 yılında Amerikan sanayicileri üzerine yaptığı bir araştırmada, sanayicilerin bu işbirliği ile pazardaki teknolojik üstünlüğü ele geçirmenin yanı sıra, üniversitenin toplum nezdindeki prestijinden yararlanarak firma imajını düzetmeyi amaçladıklarını da ortaya koymuştur (Zengingönül, 1993: 9). "Üniversite laboratuvarlarında test edilmiş deterjanlar" bize de yabancı değildir. Üniversite tabelası "bilbordlaşmaktadır". Bazan pazarlanan yerkürenin geleceği de olabilmektedir⁵. TÜBİTAK (1994: 17) ise soruyor; "sanayi için yaşamsal hale gelen işbirliği sorunu, acaba, işbirliğinin diğer tarafını oluşturan üniversite için de aynı ölçüde yaşamsal hale gelmiş midir?" Sorunun dili, yanıtı da belirliyor. TÜBİTAK (1994: 18) için, teknolojinin bilimsel içerik kazanması ve bilimsel faaliyetlerin de teknolojiye olan bağımlılığının art-

ması sonucunda "evreni bir bütün olarak kavramakla uğraşan" üniversite, zaten "kendi iradesi dışında" sanayi ile işbirliğine yönelmiş durumdadır. Aynı şekilde bilim insanı da, "kendi subjektif niyeti ne olursa olsun, objektif olarak, reel üretim sürecinin en önemli unsurlarından biri haline gelirken, kendi özgür iradesi dışında, o sürece doğrudan bağımlı hale gelmiştir". Bilimsel faaliyet teknolojiye bağımlı hale geldiği için, bu "yaşamsal ihtiyacı" karşılamanın en "mükemmel yolu" hiç kuşku yok ki, sanayi ile girilecek işbirliğidir. Ayrıca ÜSİ, üniversitenin salt kendi çıkarı (bilimsel faaliyet) için "mükemmel" bir yol olmayıp, aynı zamanda toplumsal sorumluluğu gereği üstlenmesi gereken bir yükümlülüktür de. TÜBİTAK (1994: 19) metninde şöyle denmektedir:

"Eğer, toplumun bilim ve teknoloji yeteneğini yükseltmek... bir toplumsal varoluş sorunu haline gelmişse ve bu sorunun çözümü için üniversitenin yetenek ve birikimine gereksinim duyulmuşsa, modern üniversite ve çağımız bilim adamı, toplumsal sorumluluğunun bir gereği olarak, elbette, bu isteğe yanıt verecektir".

Yukarıdaki satırlarda gözlenen düzey sıçraması ilgi çekicidir. Bilim ve teknoloji, girişimci firma temelinde sanayi için bir varoluş sorunu olarak tanımlanmışken, birden bire firma çıkarından toplum çıkarına sorunsuz bir şekilde sıçranmıştır. Bu nokta son derece önemlidir; zira bir yanda "küçük devlet" espirisiyle, diğer yandan YÖK tahribatıyla üniversitenin zaten sarsılmakta olan toplumsal meşruiyeti, sermayenin çıkarına indirgenen bir toplumsal sorumluluk anlayışı ile hepten tahrir olacaktır. Öte yandan bilim insanlarının kendi iradeleri dışında üretim sürecine bağımlı hale geldikleri şeklinde yapısal(!) tahliller yapılırken, gerek teknoloji ve gerekse de üretim sürecinin sadece teknik/ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik ve siyasal boyutlarının bulunduğu hep göz ardı edilmektedir (Burawoy, 1987).

ÜSİ yaklaşımı içinde "sanayi" kavramı, bütün aktörleri ile sınıf yapıyı değil, sadece sanayiciyi içermekte; resmi metinler-

6
Bu çalışmayı yayına hazırlarken 16 Mart 1998 tarihli gazetelerde "Ankara'da Silikon Vadisi" başlıklı bir haber yer aldı. Habere göre Özelleştirme İdaresi TESTAŞ'ı ODTÜ'ye devretmişti. TESTAŞ'ı da kapsayacak şekilde ODTÜ arazi içinde kurulacak teknopark için firmalar şimdiden yatırım yapmaya başlamışlardı (Radikal, 16 Mart 1998). Aynı şekilde Üniversite Sanayi Araştırma Merkezi Programı çerçevesinde ODTÜ, İTÜ, Ege ve Anadolu üniversitelerinin yanısıra Gaziantep ve Erciyes üniversitelerinin de sanayi kuruluşlarıyla işbirliğine yöneldiği yazılmaktadır (Cumhuriyet Bilim Teknik, 30 Mayıs 1998).

de "sanayi" ve "sanayici" kavramları, bağlamına göre birbirinin yerine sorunsuz bir şekilde kullanılmaktadır. "Ulusal bilim ve teknoloji" politikasının öznesi, girişimci firmadır. Firmanın rekabet gücü yükselirse, kümülatif olarak sanayinin ve ekonominin rekabet gücünün de yükseleceği savlanmaktadır. Böylece firmanın, dolayısıyla sanayinin, dolayısıyla ekonominin rekabet gücünü yükseltmek, üniversiteler ve bilim insanları açısından, sırasıyla ulusal bir ödev, toplumsal bir sorumluluk ve bilimsel faaliyet için yaşamsal bir ihtiyaç olmaktadır. Görüldüğü gibi üniversiteler ve akademisyenler, sanayi ile işbirliği yolunda globalizmin egemen söylemiyle yoğrulmuş baskıcı bir retorikle karşı karşıyadır. Zira, ÜSİ'ye kuşkuyla bakanların çağdaşlığı ve bilimselliğinden olduğu kadar, topluma ve ulusa karşı sorumluluklarından da kuşku duyulacaktır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'de üniversite-sanayi işbirliği yönünde atılan adımların henüz yetersiz olduğu ve bugüne kadar ikircikli politikalar izlendiği söylenebilir⁶. TÜBİTAK'ın (1994: 31) terimleriyle "bilginin ticarileşmesinde pazar talebinin ve rekabetin taşıyıcısı olan özel sektör ve üniversite arasındaki diyalog gelişmiş" değildir. 1980'lerin ortalarından itibaren bu yönde adımlar atan İTÜ, ODTÜ, Ege ve Eskişehir Anadolu üniversitesinin teknopark girişimleri emekleme evresinde olsa da, genel olarak bilim ve piyasa ilişkisi karmaşık bir hal alarak gelişmektedir. ÜSİ, bir yanıyla da bu karmaşıklıkla giderecek bir program olarak da düşünülmektedir.

I. Bilim-Teknoloji Şurası çalışmalarında ezici çoğunluğu üniversitelerden ve işveren çevrelerinden yaklaşık oranlarda gelen üyelerin oluşturduğu Üniversite-Endüstri-Devlet İşbirliği Komisyonu tarafından hazırlanan 1990 tarihli rapor, ÜSİ yolunda atılmış en kapsamlı fikri hazırlık olarak görülebilir. Komisyon belgelerinde (TÜBİTAK, 1990: 53-63) akademik kadroların yeni esaslara göre düzenlenmesinden, müfredata ve döner sermaye mevzuatına kadar uzanan ve sayısı 120'yi bulan değişiklik önerileri yer alıyor. Yeni YÖK yasa taslağına

da feyz vermiş olması muhtemel olan bu çalışma, üniversite sisteminde piyasanın yarattığı kaotik sonuçları sistemleştirerek, üniversiteyi sanayi(cı) ile işbirliğine hazırlıyor. ÜSİ'nin temelinde Ar-Ge faaliyeti yer aldığı için, önerilerin öncelikli ve ağırlıklı konusunu, araştırma olanaklarının düzenlenmesi oluşturuyor. Üniversitenin detaylı bir şekilde yeniden yapılması, bu önceliğe bağlı olarak tanımlanıyor. Bu amaçla geliştirilen politika önerileri (TÜBİTAK, 1990; 101, 1994: 44), ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

- Üniversitelerde gerçekleştirilen araştırmaların yüzde 90'ını oluşturan ve lisansüstü eğitimin bir parçası olarak yapılan çalışmalar, salt akademik derece amacına bağlı olmaktan çıkarılmalı ve büyük ölçüde sanayi işbirliğinin ihtiyaçlarına yönlendirilmelidir.

- Lisansüstü araştırma konuları, sanayinin gündemindeki konulardan seçilmeli; güdümlü araştırmaların denetiminde sanayiciler de yer almalıdır. "Sanayicilerin yönetiminde gerçekleştirilecek uygulamalı araştırma projeleri ÜSİ için kalkış noktası" oluşturacak ve böylece "profesyonel bilim ve teknoloji yönetimi"nin tesisi mümkün olacaktır.

- Profesyonel yönetim anlayışı içinde üniversite elemanları ve sanayiden uzmanlar birbirlerinin programlarında kolayca yer alıp çalışabilmelidir. Aynı şekilde akademisyenlerin sanayide uzun süreli çalışmalarını için yasal düzenlemelere gidilmelidir.

- ÜSİ, üniversite özerkliği ve özgür bilimsel faaliyet gibi, üniversitelerimizin temel sorunlarını da çözecektir. Yeter ki, "sanayici, bilimcilerin bağımsız entellektüel faaliyetlerine kaba müdahaleler yapmamak için duyarlı" olsun. Zira yeni düzenleme ile "akademik ortamın özel koruma gerektiren yapısı, belki de devletten çok sanayicinin sorumluluk alanına" girecektir.

İşverenlerin "seçkinler klübü" TÜSİAD'ın şu anki YÖK Başkanı Kemal Gürüz'ün kaleminden 1994'de yayınladığı üni-

versite raporunda yer alan "girişimci üniversite" modeliyle bütünleşen yukarıdaki öneriler, kitlesel eğitimin yanısıra "seçkin" öğretim veren ayrı bir kurumsallaşma önerisini de beraberinde getiriyor. "Seçkin" öğretim hedefi, araştırmayı eğitimden kopartan ve günümüzde Kıta Avrupasını da etkisine alan Anglo-Amerikan üniversite anlayışının bir ifadesidir. "Anglo-Amerikan dünyasında... üniversiteler, artık, büyük oranda uygulamalı doğa bilimlerinin ve daha küçük oranda uygulamalı "sosyal bilimler" in tahakkümünde, pazar ekonomisine hizmet eden kurumlar" haline gelmiştir (Özlem, 1998: 36). Ülkemizde de YÖK eliyle son yıllarda bu yönde çeşitli adımlar da atıldı. "Seçkin öğretim" verecek olan az sayıdaki üniversitelerde, lisans programları daraltılarak, lisansüstü programlara ağırlık verilmiş; enstitüler aracılığıyla "sorun yönelimli" konularda açılan lisansüstü programları, disiplin yönelimli programlar pahasına güçlendirilmiş; asistanlık ünlü 50. madde ile "burslu öğrenci" statüsüne evrilerek tümüyle tasfiyeye uğramış ve araştırma görevlisi devri hızlandırılmış; "öğrenci asistanlığı" uygulamasıyla düşük ücret karşılığı azami asistan verimliliğinin alınması yoluna gidilmiş; böylece Amerika'da öğrenci tepkilerine neden olan "öğrencilerin proleterleşmesi" süreci, kıyasından köşesinden bizde de başlatılmış (Ercan, 1998: 23); kurulan vakıflar aracılığıyla özelleştirme yolunda hayli mesafe alınmış; akreditasyon tesbiti için pilot çalışması gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de üniversiteler, temel bilimleri ve felsefi-teorik araştırmaları değersizleştiren; uygulamalı bilimleri ve politika yönelimli görgül araştırmaları ya da kısaca "proje bilimi" teşvik eden Anglo-Amerikancı modelin yörüngesine sokulmuştur. Bu yönelimin, temel bilimler ve teorik araştırmalarda büyük birikime ve güçlü geleneklere sahip gelişmiş ülkelerdeki sonuçlarıyla, bizim gibi zayıf birikim sahibi çevre ülkelerdeki sonuçları, kuşkusuz, farklı olacaktır. Bütün bunların enine boyuna tartışılma zamanı çoktan gelmiştir.

Konunun bütün boyutlarıyla ve derinliğine ele alınması, bu yazının ve yazarının sınırlarını aşar. Bu yazıda, global ölçekte üniversitelerin piyasaya tabi hale geldiği; bu yönelimin kaotik bir tarzda ülkemizde de gözlemlendiği; Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası, ÜSİ ve yeni YÖK Yasa Taslağı gibi hazırlıkların, gidişata çeki düzen vererek ivme kazandırmayı hedeflediği, belirtildi. Çeki düzen verme işlemi, mevcut gidişata hukuki temel ve bilimsel-toplumsal meşruiyet kazandırmayı gerekli kılıyor. Bu görevlerden ilkinin YÖK, ikincisini ise TÜBİTAK üstlenmiş gözüküyor.

Yazının bundan sonraki bölümünde, inşasında TÜBİTAK'ın yer aldığı ÜSİ programının son derece tartışmalı ve zayıf kuramsal temellere sahip olduğunu ana hatlarıyla göstermeye çalışacağım. YÖK Yasa Taslağı ise ayrı bir çalışmanın konusu olacaktır⁷.

ÜSİ'yi ve onunla ilişkili diğer politika önerilerini iki öbekte tartışmak istiyorum. Birinci öbekte bu politika önerilerinin tümünün başına konan "ulusal" nitelemesi üzerinde duracağım. Bu niteleme ÜSİ'ye meşruiyet kazandıran ideolojik bir işleve sahipken, aynı zamanda teknoekonomik süreçlerin tahlilindeki sorunları ve çelişkileri de perdeliyor. İkinci öbekte ise önerilen politikaların bilim etiği ve üniversite üzerindeki olası etkilerine değinmeye çalışacağım.

4. "Ulusal" Teknoekonomi Politikaları

TÜBİTAK (1994), üretim sürecinin ve toplumsal yapının jenerik teknolojiye uygun olarak yeniden örgütlenmesini hedefleyen politikaları, "ulusal teknoekonomi politikaları" başlığı altında topluyor. Merkezinde yenilik sisteminin yer aldığı bu politika seti ile sadece jenerik teknolojileri her alanda kullanan bir iktisadi yapı hedeflenmiyor; aynı zamanda jenerik teknolojilerin ileri düzeyde yeniden üretilmesi de amaçlanıyor. Bir başka ifade ile, jenerik teknolojiler üzerinde egemenlik tesis etmiş bir ekonomi hedefleniyor. Teknoekonomi politikala-

7
Fuat Ercan (1998a: 23), "Firmalaşan Üniversiteler, Piyasalaşan Profesörler" başlıklı kısa yazısıyla YÖK Yasa taslağını burada tartışılan sorunlar bağlamında ele alıyor ve son derece önemli tesbitlerde bulunuyor. Ercan'ın aynı yerde yer alan (1998b: 19-21) "Üniversite tarihi müdahaleler tarihidir" başlıklı makalesinden de, bu çalışmada yararlandığımı belirtmeliyim.

8

Neo-klasik ve evrimci yaklaşımlar arasında, teknolojinin ekonomik sisteme içsel ya da dışsal mı olduğu noktasındaki farklılıklar, esasta firmanın nasıl kavramsallaştırılması gerektiği ile ilgilidir. Neo-klasikler için firma, verili (dışsal, kamusal) teknolojinin kullanıcısı iken, evrimci yaklaşım teknolojik gelişmede firmaya merkezi bir yer verir ve böylece sermaye birikimi ile teknolojik gelişme arasındaki bağlantıya dikkat çeker. Benim yönelttiğim soru, dışsallık-içsellik tartışmasının mikro düzeyi (firma) ile değil, makro düzeydeki bağımlılık (mülkiyet ve egemenlik) ilişkileriyle ilgilidir.

rına "ulusal" rengi de bu hedef kazandırıyor. Önceden değildiği gibi ÜSİ ve Ar-Ge, bu hedefe ulaşmanın tek ve zorunlu aracı olarak görülüyor. Bu kurguda önemli sorunlar ve boşluklar olduğunu düşünüyorum.

Öncelikle TÜBİTAK'ın geçiştirdiği soru şudur: Alınarak geliştirilmesi ve egemen olunması hedeflenen teknolojik (jenerik) bilgi, dünya ekonomisindeki mülkiyet ve egemenlik ilişkilerine dışsal mıdır? Bu bilgi, *manna from heaven*, gökten mi inecektir? Bu soruya "evet" yanıtının verilmesi, neo-klasik iktisatın teknoloji yaklaşımına bağnazca bir sadakat söz konusu ise, belki mümkündür. Ancak o zaman da, firma temelli teknoekonomi politikalarının kurgusu belirli ölçülerde sarsılacaktır. Zira yukarıda tanımlanan politikalar, teknolojik gelişmeyi ekonomik sisteme içsel ve kurumsal bir süreç olarak gören evrimci/yapısalcı iktisattan türetilmiş gözükmektedir⁸. Teknolojik bilginin gelişmesi ve yayılması, ekonomik sisteme dışsal değilse, dünya ekonomisi içindeki mülkiyet ve egemenlik ilişkileri nelerdir? Jenerik teknolojiler üzerinde egemenlik kurmayı hedefleyen bir ulusal politika, herşeyden önce dünya ekonomisindeki mevcut egemenlik ilişkileri karşısındaki tavrını netleştirmek durumundadır. Bu açıdan bakıldığında "ulusal" politika demeti boşluk içindedir. Bu boşluğun "bilim daha çok teknoloji, teknoloji daha çok bilim üretir" denilerek (TÜBİTAK, 1994) kurgulanan tarih ve toplum dışı bir sarmalla (bilim-teknoloji) doldurulması mümkün değildir.

Türkcan'ın (1981: 210) belirttiği gibi, teknoloji üretimi ve ticareti 1970'lerin ikinci yarısından sonra "ulusal devletlerin fazla kontrol olanaklarının kalmadığı uluslararası bir düzeye kaymış, çok uluslu firmaların stratejilerine bağlanmıştır". Türkcan'ın 15 yıl önce saptadığı eğilim, o tarihten günümüze katmerlenerek gelişmiştir. Özellikle jenerik teknolojiler söz konusu edildiğinde, bu alan neredeyse 5-10 çok uluslu şirketin (ÇUŞ) kapalı av sahası haline gelmiştir. Son olarak enformasyon teknolojisinin görece bağımsız kesiti gibi duran yazılım da, ÇUŞ'ların denetimi altına girmiştir. Kimi Üçüncü Dünya

ülkelerinin yazılım alanında gösterdiği bağımsız inisiyatifler (örneğin Hindistan), geçtiğimiz bir-iki yıl içinde ÇUŞ'ların fason yazılım stratejisine bağımlı kılınmıştır. Bir anlamda bilimsel ve teknolojik ilerlemenin de global ölçekte birleşik ve eşitsiz geliştiği görülmektedir. Ne var ki, TÜBİTAK da dahil olmak üzere, resmi kurum metinleri dünya ekonomisi içindeki egemenlik ilişkilerini ve eşitsiz gelişme kalıplarını ısrarla görmezden gelmektedir⁹.

Buradaki sorun basitçe bir "görememe" sorunu da değildir. TÜBİTAK'ın ve "ulusal" teknoekonomi politikalarının iki kısıtından söz edilebilir: İlki ÇUŞ'lardan kaynaklanıyor. Bilindiği gibi 17 ülkeden 50'den fazla ÇUŞ, 1990'ın başlarında bir araya gelerek daimi bir örgütlenme gerçekleştirdiler ve dünya ekonomisi içindeki varlıklarını, ortak çıkarları temelinde siyaseten de pekiştirdiler (Marginson ve Sisson, 1994). Artık ülke ekonomileri ÇUŞ stratejilerinin sonuçlarını yaşar oldular¹⁰. Kaldı ki, TÜBİTAK (1994: 42) da "içeriği ve süresi önceden belirlenmiş Ar-Ge faaliyetleri için yabancı sermaye yatırımlarını" benimsiyor. Gerekçesi ise yabancı sermayenin Ar-Ge faaliyetlerini bizim gibi "gelişmekte olan" ülkelere getirmeyip, kendi üsleri olan merkez ülkelerde tutması. Bu doğru, ancak eksik bir tesbit. Çünkü yabancı sermaye bir yandan da bizim gibi ülkeleri, fason ilişki ağı içinde örgütlediği Ar-Ge faaliyetlerinde, ucuz ve nitelikli mühendislik depoları olarak değerlendiriyor. 1990'ların global şirket (ÇUŞ) stratejisi, Ar-Ge gibi mühendislik maliyeti yüksek faaliyetlerde, maliyeti düşürmek amacıyla, az gelişmiş ülkelerdeki ortaklarına ya da yavru şirketlerine roller verilmesini öngörür. Fazla uzağa gitmeye gerek yok. Gelişiminde kurum olarak TÜBİTAK'ın da büyük katkı sağladığı, eski adıyla PTT-ARLA kamu şirketinin 1993'de Alcatel adlı ÇUŞ tarafından ele geçirilmesinden sonra izlediği seyri, bu firmayı inceleyen çalışmasında Soyak (1996: 102) şöyle anlatıyor:

"Firmanın 1990'ların başına kadar Ar-Ge personeli açısından, donanım geliştirmeye %70, yazılıma ise %30 pay ayırdığı görülmektedir... Alcatel'in firmayı ele geçirdiği 1993 yılından itibaren bu yapı değişmeye başlamıştır...

9

Öyle ki, DPT'nin Bilim ve Teknoloji Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda yer alan bildiriler içinde "yazarın kendi görüşüdür" ibaresinin yer aldığı tek bir metin vardır. Bu ibare ile "dışlanan" bildirisinde I. Nalbantoğlu (DPT, 1994: 44-47), globalleşen dünya ekonomisinin eşitsiz geliştiğine dikkatleri çekmiş ve methiyeler düzülen enformasyon teknolojisinin, aynı zamanda "genelleşmiş şizofreni" ürettiğini belirtmiştir.

10

E. Ahmet Tonak'ın "Yabancı sermaye geliyor.. hazır mıyız?" başlığıyla 9 Ocak 1998 tarihli Radikal gazetesinde yayınlanan makalesi, ÇUŞ'ların dünya ekonomisi içindeki etkinlikleri açısından yeni bir aşamaya geldiğini belirtiyor. OECD bünyesinde, gözlerden irak hazırlanan ve Dünya Ticaret Örgütü Genel Sekreteri R. Ruggerio'nin "küresel ekonominin anayasası" adını verdiği Çok Taraflı Yatırım Anlaşması, ÇUŞ'ların istekleri doğrultusunda, küresel ticarete olduğu gibi, yatırım ilişkilerinde de liberalizasyonu öngörüyor.

11
TÜBİTAK'ın "Ulusal bilim politikası" seti kendi içinde, stratejik amaç ve araç birlikteliği açısından da tutarsızdır. Stratejik amaçlar Keynes'gil makro ekonomi ile uyumlu, Ar-Ge'yi merkezine alan doğrusal sürece dayalı bilim politikası anlayışı ile çizilmişken, bu amaçlar için önerilen araçlar, Ar-Ge'nin ağırlığının giderek azaldığı "zincir modeli"nden türetilmiş gözükmetedir. 1980'lerin global liberalizasyon dalgasıyla birlikte doğrusal modelin yerini alan zincir modelde bilimsel bilginin bir kamu malı olmaktan, teknoloji üretiminde bir başlangıç istasyonu işlevi gören temel bilgi olmaktan çıktığı ve ticarileştiği görülüyor. Bu ise Ar-Ge projelerinin finansmanında toplumsal fayda/maliyet analizi ve toplumsal refah amacı gibi unsurların değil, finans aleminin özel çıkarlarının (rekabet üstünlüğü vb.) belirleyiciliği anlamına geliyor. (Bu konuda geniş bilgi için Türkcan, 1996)

1994 yılı itibarıyla %35 donanım, %65 yazılım olarak Ar-Ge faaliyetleri devam etmekte ve büyük ölçüde Alcatel'in laboratuvarlarına bu faaliyetler kaydırılmaktadır. Tüm bunlar düşünüldüğünde, yabancı ortağın fason Ar-Ge anlayışının sonuçlarının ortaya çıkmaya başladığı yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır".

TÜBİTAK'ın ikinci kısıtı ise, yürürlükte olan neo-liberal politikalarından kaynaklanıyor. Tabloya bir bütün olarak bakıldığında "ulusal" teknoekonomik politikaları, serbest piyasa ve devletin küçültülmesi espirisi ile yan yana duruyor. Peki ama, devletin küçültülmesi ve serbest piyasa gündemi ile ulusal strateji kavramı bir arada kullanılabilir mi? Ulusal iktisat politikası araçlarının (döviz kuru ve maliye politikası araçları) birer birer piyasa dehlizinde kaybolduğu bir ortamda, hangi araçlarla ulusal bilim ve teknoloji stratejisi uygulanacaktır? Bu soruları gündeme getiren Boratav (1995: 150), teknoekonomi politikalarından söz edenlere şu tavsiyede bulunuyor: "Devletin küçültülmesini belki çaresizlikten savunacaksak, sanayileşme stratejileri, teknolojik gelişmeler üzerine konuşmayalım... Böyle bir gündemden vaz geçelim". Kaldı ki Türkcan'ın (1992: 170) belirttiğine göre, jenerik teknolojilerin üretiminin ve yeniliklerin, ekonomi bazında etkin bir biçimde programlanması; bir anlamda teknik ilerlemelerin klasik planlama süreçlerine dahil edilmesi zaten mümkün değildir.

TÜBİTAK'ın önerdiği biçimiyle "ulusal" teknoekonomi politikaları, dünya ekonomisindeki mevcut işbölümünü ve global dinamiklerin eşitsiz gelişimini hesaba katmayan ve neo-liberal düstura yamayan niteliklere sahiptir. Eleştiri noktalarını teorik açıdan detaylandırmak mümkün olsa da¹¹, altı çizilen zaafılar, söz konusu politikaların "ulusal" içerikte olmadıklarını göstermesi açısından, kanımca yeterlidir.

Bu politikalar jenerik teknolojiler üzerinde ulusal egemenliğin tesisine değilse, neye yol açacaktır? Kanımca bu politikalar Türkiye'yi sadece ucuz işgücü ile değil, yetişmiş insan kaynakları ile de (global) sermayenin fason Ar-Ge ve üretim stratejilerine cevap verebilecek, cazip bir ülke haline getirme-

ye hizmet edebilir. Bu da anlaşılır bir durumdur; zira uluslararası rekabet, düşük ürün maliyetinin yanısıra, ürün çeşitliliği ve kalitesi tarafından da belirlenmektedir. Ancak kabül edilmesi mümkün olmayan bir şey vardır; o da, üniversite sistemini ulusal seferberlik havasıyla bu hedefe kitlenerek yeniden şekillendirme çabası ve bu çabanın başında da TÜBİTAK gibi bilim topluluğunun saygın bir kurumunun ve Türkiye'de bilimsel gelişmeye katkı yapmış kimi çevrelerin etkin varlığıdır. Bilim çevreleri olarak sanayi üretiminin teknoloji boyutuyla ve üretkenlik-verimlilik sorunlarıyla uğraşmak ayrı bir şeydir, kurum olarak üniversiteyi firma ölçeğinde "üretkenlik koalisyonunun"¹² bir parçası kılmak, ayrı bir şeydir.

Jenerik teknolojiler üzerinde ulusal egemenliği hedefleyen bağımsızlıkçı politikaların gerekliliği ve önemi yadsınmayacağı gibi, üniversitelerin üretici güçlerin geliştirilmesinde yönündeki işlevleri de görmezden gelinemez. Ancak TÜBİTAK metinlerinde "ulusal" terimi bir politika seti değil, retoriktir. Aynı şekilde üniversitenin işlevi de tümüyle sermaye çıkarına indirgenmektedir.

Aşağıda, bu yönelimin bilim topluluğu, bilim etiği ve üniversite üzerinde ne gibi sonuçlara yol açacağını tartışmaya çalışacağım.

5. Piyasacı Üniversite, Üniversite Olabilir mi?

The Economist dergisi (1997) üniversite dosyasında ortaya attığı "fakülte mi, firma mı" sorusuyla, eş zamanlı iki gelişmeye dikkatleri çekiyor. Bir yanda, bu yazıda döne döne vurgulandığı gibi fakülteler "firmalaşılıyorlar". Diğer yanda büyük firmalar (*McDonald, Disney, Microsoft, General Electric, vb.*), kendi bünyelerinde uygulamalı araştırmalar yapan ve mesleki uzmanlaşmaya dönük eğitim veren birimler oluşturuyorlar ve bu birimlere de genellikle "üniversite" adını veriyorlar. *Economist*'e göre üniversiteler bilgi üreten, yaygınlaştıran ve kullanan kurumlarsa, örneğin Microsoft gibi firmaları da aynı

12
Bu kavramı Windolf, işçi sendikalarının firma düzeyinde sermayenin üretkenlik amacına tabi hale geldiği, mikro-korporatizm de denilen, süreci tanımlamak için kullanmıştır (Aktaran Hyman, 1994).

13 Örneğin YÖK Başkanı Kemal Gürüz (1994), üniversite tarihini dönemleştirirken "ticarileşmeyi" asli kriter olarak kullanabilmekte; ilk basamakta mezunları ve yayınlarıyla ticari olmayan, ikinci basamakta sözleşmeli araştırmaları, danışmanlık hizmetleri, kurs ve benzeri faaliyetleriyle yarı-ticari ve nihayet son basamakta verdiği lisans dereceleri ve kurduğu şirketlerle ticari üniversite mekanizmalarından söz etmektedir. Üniversite evriminin son halkasını oluşturan "şirketleşen üniversite" modelini Türkiye'ye yerleştirme misyonunu da YÖK Başkanı olarak kendileri üstlenmektedir.

kategoride değerlendirmek mümkündür. Fakülte ya da firma farketmiyor; her iki durumda da bilgi üretimi kâr amacına, bilginin yayılması ise ticarileşmesine bağlı hale geliyor.

Öyle anlaşılıyor ki bilim topluluğu yeni yüzyıla, bilimsel bilginin hangi saiklerle üretileceği ve hangi yollarla yayılacağı gibi kadim sorular etrafında yeniden saflaşarak girecektir: Bilgi üretimi kendi meşruiyetini insanın özgürleşme (*emancipation*) ereğine mi, sermayenin kâr motifine mi dayandıracaktır? Sermaye, 19. yüzyılın sonlarında olduğu gibi, 20. yüzyılın sonlarında da bu soruyu güncelleştirmiştir. Aynı şekilde üniversite, kökleri Rönesans geleneğine uzanan "kullanımı olmayan", "işlevsiz" bilgi üretimine bünyesinde yer verebilecek midir? Bilgi toplumsallaşarak mı, ticarileşerek mi yayılacaktır? Bilimsel bilgi, insanlığın evrensel bilgi haznesine ait ve kamusal kullanıma açık mı olacaktır, yoksa mülkiyet rejimine ve meta ilişkilerine mi tabi olacaktır? Kimilerine son derece kategorik ve hatta geride kalmış gelse de¹³ bu sorular, bilim topluluğu açısından biri maddi diğeri etik, iki temel meseleyle ilgilidir.

5.1. Bilim Topluluğunun İmkansızlığı?

İlki, bilim topluluğunun maddi varoluş koşullarını (fiziksel ve entellektüel yeniden üretimini) nasıl idame ettireceği sorunudur. Global liberalizasyon süreciyle yakıcı bir şekilde yeniden gündeme gelen bu sorunun, aslında üniversite tarihi kadar eski olduğu anlaşılıyor. Marc Bloch'un "ikinci feodal çağ" diye adlandırdığı ve "12. yüzyıl Rönesansı" diye de bilinen dönemde, serpilip geliştikleri kentsel şantiyenin bir parçası olarak lonca yapısı içinde ortaya çıkan üniversiteler bir asır geçmeden yaşamlarını nasıl idame ettirecekleri konusunda bir tercihle karşı karşıya kaldılar. Goff'a (1994:124) göre 13. yüzyıl entellektüellerinin "nasıl yaşamalı" sorusu karşısındaki muhtemel alternatifleri ücrete ya da kâra dayalı alternatiflerdi:

Birinci şıkta entellektüel kendini bilinçli olarak bir emekçi, bir ücretli olarak belirlemektedir. İkincisinde ise faali-

yeti sayesinde yaşamamaktadır, bu işi rantiyeye olduğu için yapabilmektedir. Tüm sosyo-ekonomik statüsü böylece tanımlanmış olacaktır: Emekçi mi, ayrıcalıklı mı?

Ortaçağın sonunda üniversiteler kesin tercihlerini yaptılar. Doğup büyüdükleri lonca yapısını terk ettiler ve aristokratik ayrıcalıklarla soyluların yanında yerlerini aldılar .

15. yüzyıldan başlayarak; Rönesans, ulusal üniversitelerin ortaya çıkışı, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi'ne kadar uzanan dört asırlık dönem boyunca üniversitelerde esas olarak "kibar erkeğin eğitimi" verildi (Russell, 1984: 230). Kapitalizmin egemenliği altında soyluluğun geleneksel toplumsal temelleri tasfiyeye uğrarken, "üniversiteler de yine Ortaçağdaki konumlarına benzer bir konuma dönmeye, meslekler için eğitim okulları haline gelmeye" başladılar. 20. yüzyılın başlarında akademik topluluk soylu geçmişin kılık kıyafetlerini, davranış biçimlerini ritüeller düzeyinde sürdürse de, geleneğinin o "kullanımı olmayan" "saf" bilgi ve bilim tutkusunu devam ettirmekte zorlanır oldu. Bu çelişkili durum karşısında Russell, 1926'da kaleme aldığı *Eğitim Üzerine* adlı çalışmasında şunları söylüyordu:

"Eğer arı bilim üniversitelerin amaçlarından biri olarak yaşamayı sürdürecekseniz, yalnızca boş zamanı olan az sayıdaki kibar insanın incelmış zevkleri ile değil, tüm toplumun yaşamı ile bağlantılı hale getirilmelidir... İngiltere'de ve Amerika'da bu tür bilginin azalmasında etken olan asıl güç, bilgisiz milyonerlerden bağışlar koparma isteği olmuştur. Buna karşı çare, sanayicilerimizin değerini anlamadıkları konularda devlet parasını harcamaya hazır eğitilmiş bir demokrasi yaratmaktır... Bilginlerimiz kendilerini zenginlere sığıntı olma eğiliminden kurtabildikleri ölçüde sorunun çözümü kolaylaşacaktır.. Tabii, bilimle bilgin kişiyi birbirine karıştırmak da mümkündür. Tümülle hayali bir örnek vermek gerekirse, bilgin bir kişi organik kimya yerine bira yapımını öğreterek kendi ekonomik durumunu iyileştirebilir; bu kişi kazançlı çıkar, ama zararlı çıkan bilim olur. Eğer bilginde gerçek bir bilim sevgisi olsaydı, siyasal yönden, bir biracılık kürsüsü-

14

Russell, 1932'de kaleme aldığı ve dilimize 1976'da çevrilen *Eğitim ve Toplum Düzeni* adlı çalışmasında üniversitenin geleceği konusunda daha emin sözler söyler: "Eğitimi yanlış faydacı düşüncüler yönetse, bilim ve endüstri tekniğine bugünkünden daha fazla yer verilir, edebiyat kültürü çok daha az yer alırdı. Henüz tümüyle böyle olmasa bile, durum yavaş yavaş değişiyor. Çok geçmeden o duruma gelinecek" (Russell, 1976: 138).

nün kurulması için bağışta bulunan bira fabrikatörünün yanında yer almazdı. Bu bilgin demokrasiden yana olsaydı, demokrasi onun biliminin değerini daha kolay anlardı. Bütün bu nedenlerden dolayı, bilim kuruluşlarının zenginlerin bağışlarına değil, devlet parasına dayalı olduğunu görmek isterdim" (Russell, 1984: 231-232).

Devamında Russell, "bu fenalık Amerika'da İngiltere'de olduğundan daha büyüktür, ama İngiltere'de de vardır ve artabilir" der. Düşüncelerinden dolayı Cambridge'den kovulan, Amerika'da profesörlük unvanları iptal edilen ve 1950'ye geldiğinde Nobel edebiyat ödülüne layık görülen yüzyılımızın bu mücadelecil bilgesinin öngörüsü gerçekleşmiş¹⁴; hipotetik biracılık kürsüsü örneği, bilimsel faaliyetin neredeyse tek ve kaçınılmaz biçimi olarak yaygın bir geçerlilik kazanmış; Amerika menşeli bu "fenalık" sadece İngiltere'de değil, dünyanın her yerinde bilim topluluğuna kendisini dayatmıştır. Kuşkusuz bu durum, bir "büyük aklın" bilinçli programı olarak değil, nesnel süreçlerin bir sonucu olarak görülmelidir. Russell'in resmettiği bilim ve teknoloji ilişkisi ile 1980'lerin koşulları kuşkusuz farklıdır. Russell, temel ve uygulamalı araştırma ile geliştirme aşamalarının birbirinden ayrıldığı bir dünyayı; temel araştırmaların genellikle üniversitede, uygulamalı araştırmaların genellikle karma kurumlarda ve ürün geliştirmelerin ise kâr amacı güden firmalarda yapıldığı bir dönemi tasvir ediyordu. Oysa şimdi üniversitelerin temel araştırma laboratuvarlarında geliştirme aşamasını tamamlamış ve "transfer bilimleri" adı verilen bir süreçle yeni ürünler elde edilebilmektedir (Türkcan, 1996). Ancak ÜSİ savunucuları, temel ve uygulamalı araştırmalar arasındaki sınırların ortadan kalkmasıyla bilimsel faaliyetlerin piyasa mekanizmalarına tabi olması arasında otomatik bir nedensellik ilişkisi kurmaktadır, ki bu yaklaşım eskiden olduğu gibi günümüzde de teknolojik belirlemeci kısırlıklarla malüldür. Dolayısıyla "dünyasıyla" olmasa bile bilim adına gösterdiği duyarlılıkla, Russell'in güncelliğini sürdürdüğü kanısındayım.

Goff'a göre 13. yüzyıl Ortaçağ entellektüellerinin önünde nasıl yaşayacaklarına ilişkin tercih, emekçi mi, ayrıcalıklı mı olacakları şeklinde idi. 21. Yüzyılın eşliğindeki yol ayrımları konusunda sanırım şunlar söylenebilir; bilim topluluğu ayrıcalığın kaynağı olarak sermayeden yana tercihini yaptığı ölçüde, Aydınlanma zemininde edindiği "ayrıcalıklarını" (evreni bir bütün olarak kavrama ve doğruyu bulma arayışını, işlevsiz bilgi "lüksünü", özerkliği vb.) kaybetmektedir. Öte yandan bilgi üretme ve toplumsallaştırma süreçlerinin sermaye mantığından bağımsızlaşması ölçüsünde geleneksel ayrıcalıkları sürdürmek mümkündür, ama artık asla geleneksel tarzlarda değil. Böylece bir kez daha bilimsel faaliyet ile bilim mekanı olarak üniversite arasındaki örtüşme kaybolmaktadır. Foucault 1960'ların sonlarında "âlimler devrinin" kapandığını ilan etmişti. 21. Yüzyıla girerken, yaşam tarzı anlamında homojen bir bilim topluluğundan ve Kuhn'cu anlamda bilim adam ve kadınlarının toplumsallaşmalarının gerçekleştiği kurum olarak bilimden (normal bilimden) söz etmek gittikçe olanaksızlaşıyor.

Burada tartışılan sorun sadece bilim topluluğunun kendi "bencil" ihtiyaçlarıyla sınırlı değildir; Russell'in gösterdiği çok önemli bir nokta daha vardır: Sorun, aynı zamanda bir demokrasi sorunudur. Sermayedarlarla kader birliğinin programı olarak ÜSİ üniversiteyi; global sermayenin anti-sosyal siyasal programı ise insanlığı yeni bir "Ortaçağ kapanmasına" doğru sürüklemektedir. Bu yargıyı abartılı bulanlar olabilir. Ama ben "para getirmeyeceği" gerekçesiyle felsefe dersleri çalıştığı kurumun (*University of West England*) yaz okulu programından çıkartılan İngiliz felsefeci Billington'un öfkesini ve "yeni bir Karanlık Çağ'ın işaretlerinden pek çoğunun ortaya çıktığı" yönündeki inancını paylaşıyorum. Billington'a (1997: 402) göre "Emlakçılara ve muhasebecilere öğretmenlerden ve düşünürlerden daha çok değer veren bir ülke, aslında dükkan sahiplerinin ülkesi haline gelmiştir ve bunun, genç, yaşlı birçok insan için sonuçlarını itidalle karşılamak zordur. Bir kapı kapanırken, öteki tıkanmaktadır".

15

Toplumsal bilim ilişkileri (social relations of science) kavramını aynı adla 1930'larda Amerika ve İngiltere'de oluşan ve bilimin toplumsal işlevini sorgulayan gruplara atfen kullandım (Aktaran Aronowitz, 1988).

16

Frankfurt Okulu, Aydınlanmanın bir ürünü olarak bilimi, sosyal ve doğal dünyaya müdahale amacıyla aklın yüceltilmesi olarak görmüş ve eleştirmiştir. Buna göre bilimsel faaliyetin kendisini anlamlandırdığı insanlığın özgürleşmesi ereği, doğanın ve toplumun ilerlemeci tahakkümü yoluyla sağlanmıştır. Bilim kendisine atfettiği nötrlük ilkesi ile evrensel çıkar sahibi olduğunu öne sürebilmiştir. Üstelik yukarıda sözünü ettiğim bilim etiği, Feyeraband'ın (1991a) "birinci dünya bilimi" diye adlandırdığı bilimin etik ilkesidir ve bu ilkeler "üçüncü dünya biliminin" tasfiyesine hem feyz vermiş, hem de bu faaliyete meşruiyet kazandırmıştır.

5.2. Bilimsel Faaliyet: Ne İçin?

"Bilimsel bilgi evrenseldir ve insanlığın ortak haznesine aittir" şeklindeki Aydınlanmacı düsturdan kaynaklanan anlayışın, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bilimsel etiğin egemen ilkesini oluşturduğu söylenebilir. Burada etik ilkeler olarak özgürleşme ve evrensellik ile, toplumsal bilim ilişkileri¹⁵ düzlemindeki pratiği arasında; yani etik (ilke) ile ahlak (davranış) arasında bir ayırım yaptığımı belirtmeliyim (Billington, 1997: 45). Öte yandan, "özgürleşme" ve "evrensellik" konusunda Frankfurt Okulunun kültürel bilim teorisinden başlayarak Feyeraband'a uzanan eleştirel yaklaşımların önemli olduğunu düşünüyorum¹⁶. Ancak aynı değerlere yaslanarak despotik ve sömürgeci bilim pratiklerine karşı direnen bilim insanları da olmuştur. Uç bir örnek olması açısından 19. yüzyıl anarşist eğitimcilerinin de, insan aklının özgürce gelişimine büyük bir tutkuyla sarılarak devlet ve eğitim politikalarını eleştirdikleri belirtilmelidir (Spring, 1997). Özgürlükcü bilim olanağını 1960'larda savunan Herbert Marcus da hatırlanabilir. Marcus'a göre özgürleşme ereği, insanlık ereği olduğu ölçüde, özgürleşmeci bilim olasılığı mümkündür (Aronowitz, 1988).

Ben burada bilim felsefesi düzeyinde yürüyen "evrensel-tikellik" mi, "kültürel görecilik-çoğulculuk" mu tartışmasından görece farklı bir başka gelişmeye dikkat çekmek istiyorum: Global sermayenin gerçek egemenliği altında ahlaki davranış düzlemi olarak gerçekleşen bilimsel faaliyet ancak ve sadece ölçülebilir kriterlerle değerlendirilebilir ve denetlenebilir bir faaliyet haline gelmiştir. Ahlaki düzlemin etik ilkelere dayanan referans noktaları kaybolmaktadır. Akreditasyonu, bir de bu yönüyle düşünmekte fayda vardır. Akredite hesabıyla üretken ve verimli olmayan yapılar deşifre edilebilir belki, ama ya dejenasyonun deşifresi?

Sermayenin kâr motifi çerçevesinde kendi varlığını ve faaliyetini meşrulaştıran bilim, oluşacak zenginliğin toplumun refah düzeyini arttıracığını ve sonuç olarak insanlığa hizmet edilmiş olacağını ileri sürebilir, ki sürmektedir¹⁷. Bu savın, er-

kek ve kadın emekçilerin yaşam koşulları sermayenin kâr tutkusu altında tahrip edilirken, ikna ediciliği zordur. Aynı şekilde "üretkenlik koalisyonu" içinde üretilen bilginin, aynı zamanda insanlığın evrensel bilgi haznesine ait olduğu; bilginin ticarileşerek yayılıyor olmasının da bir nevi toplumsallaşması anlamına geldiği iddia edilebilir, ki edilmektedir. İddia sahiplerinin yanıtlaması gereken soruyu *The Economist* (1997: 16) şöyle soruyor: "...eğer rekabet amacıyla araştırma yapılacaksa...araştırma sonuçlarının yayınlanması ve diğer ülkeler tarafından elde edilmesi bir çeşit hırsızlık olmaz mı?". Yanıt olarak sadece patent altına alınmış bir evrensellikten söz edilebilir. Ancak üretilen bilginin, kamuya/piyasaya sürülme zamanlaması da rekabetin stratejik unsurlarından biri olduğu için, "patentli evrensellik" bile bilgiyi erişilebilir kılamayacaktır.

5.3. Fakülte mi, Firma mı?

Genetik alanında faaliyet gösteren Amerika kökenli Genentech şirketi sahiplerinden Swanson (1987: 95) üniversite ile iş çevreleri arasında kurulan iş ilişkilerine kuşkuyla bakanları, bilim tarihi hakkında yeterli görüşe sahip olmamakla eleştirir ve ekler: "(üniversiteler) birçoğu kendi profesörleri tarafından kurulan yeni biyoteknoloji şirketleri ile ilişkilerinde daha karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunuyorlar". Swanson'un sözünü ettiği karmaşık sorunlar, bilim insanlarının ve üniversitelerin bizzat girişimciliğe soyunmalarıyla ilişkilidir. Üniversiteler artık temel araştırmalarda yaptıkları katkının getirisinden alacakları payla, kâr amacıyla yapacakları yatırımlarla uğraşıyorlar. Üniversitenin girişimciliğe soyunduğu bir zamanda Swanson'a (1987: 101) göre "Amerikan bilginlerinin dehasını ve girişimci kapitalistlerin yürekliliği"ni bir araya getiren iş birliğinden rahatsızlık duymak anlamsızdır. ÜSİ'yi savunan çalışmasında Zengingönül (1993: 21) firmalaşan üniversitenin karşı karşıya kalacağı "karmaşık sorunlar" hakkında şunları söylüyor: "Bir sanayi işletmesi için araştırma yapan akademik personel, kendi aralarında para akışını amaç dışı bir kullanıma soka-

17

TÜBİTAK (1994) ÜSİ'yi bilim insanları açısından "üstlenilmesi zorunlu toplumsal bir sorumluluk" olarak tanımlarken benzer bir varsayım dayandırmaktadır. ÜSİ ile firmaların rekabet yetenekleri gelişirken, toplumun varoluş sorunu haline gelen bilim ve teknoloji yeteneği de yükseltilmiş olacaktır. Üstelik jenerik teknoloji kullanımıyla sağlanacak rekabet, düşük ücrete dayalı rekabetin yerini alacağından çalışanlara da yarar getirecektir. Yaratacağı işsizliğe gelince, o da kârın yeniden yatırıma dönüştürülmesiyle aşılabilecektir. Bu kurguda Üniversitenin gerçekleştirebileceği tek somut hedef firma kârının yükseltilmesine sağlayacağı katkıdır. Emek yoğun sektörlerin kaderi ve kârın yeniden yatırıma dönüştürülerek işsizliğin azaltılması gibi hedefler, makroekonomik süreçlerle ilgilidir ve üniversitenin bu konularda yapabileceği şey iyi temennilerde bulunmaktır sınırlıdır.

bilecektir. Resmîlik kazanmış kontratların üniversite üyeleri arasındaki adaletsiz dağılımı, üniversite içinde huzursuzluklara yol açabilecektir” Zengingönül’e göre bu sorunlar geçiş sürecine özgüdür ve zamanla sistem olgunlaşacaktır. Olgunlaşan sistem içerisinde, artık *universitas* mekanından mı, işbölümü ve işleyiş mantığı sermaye dinamikleri tarafından belirlenen firmadan mı söz ediyor olacağız?

Üniversite, tanımı gereği sadece bir “öğretme atölyesi” değildir. Değerlerin ve tavırların aktarıldığı, erkek ve kadın öğrencilerin dünyayı ve kendilerini keşfetmelerine, bağımsız düşünme ve çalışma yetisi edinmelerine olanak sağlandığı yerdir. Aynı şekilde üniversite, tanım gereği kısa vadeli yarar gözetmeden de bilim ve araştırma yapılabilen bir yerdir. Üniversiteyi bir şirketin Ar-Ge’sinden ayıran özellik, ilkinin temel, ikincisinin uygulamalı araştırmalar yapması değil, onun “işlevsiz” araştırmalar yapabilme “lüksüne” sahip olmasıdır (Dikmen, 1996). Bu iki özellik, kâr mantığına dayalı işleyişle çelişir. Sorunun aşılması ise, çelişkili durumun ya *universitas* ereğine sahip üniversite, ya da firmalaşan “üniversite” —ki artık o bir firmadır— lehine çözümünü mümkün kıldır.

Sanayi çevreleri ile girilen işbirliğinin sonuçları açısından üzerinde önemle durulması gereken bir nokta da, teknik ve mühendislik bilimlerinin, tarih, felsefe ve insan bilimleri (edebiyat ve sanat) pahasına üniversitede hakimiyet kuruyor oluşudur. Sosyal bilimler bilindiği gibi temel disiplinler aleyhine yaşanan aşırı uzmanlaşmaya dayalı parçalanmadan muzdariptir ve yeni arayışlar içindedir. Sermaye-bilim ilişkisinin, sosyal bilimler üzerindeki etkileri konusunda şu gözlemler yapılabilir: Öncelikle bu işbirliği genel olarak sosyal bilimleri (tabi insan bilimlerini de) değersizleştirmektedir. İkinci olarak, çok disiplinli uzmanlık alanlarının gelişimini, seçici davranarak desteklemektedir. Üçüncü olarak temel disiplinlerin “seçici” parçalanmasını desteklerken, aynı zamanda temel disiplinleri tümüyle absorbe etmeye dönük daha üst bütünleşmeleri teşvik etmektedir. Örneğin Batı üniversitelerinde “İnsan Kaynakları”

bölümleri, sadece işletme ve endüstri ilişkileri gibi disiplinlerarası bölümlerin değil, sosyoloji, psikoloji ve yönetim bilimleri gibi temel disiplinlerin altını boşaltarak gelişmektedir.

Özerklik meselesine gelince... ÜSİ savunucuları daha önce de değinildiği gibi, sanayicilerin bağımsız entelektüel faaliyetlere “kaba müdahalelerde” bulunmamaları kaydıyla, ÜSİ’nin üniversitelere özerklik getireceği iddiasındadır. Düşülen kayıttaki acayiplik bir kenara bırakılacak olursa, bu anlayış özerkliği devletle bağların zayıflaması ölçüsünde gelişecek bir özellik olarak görmektedir. En özerk üniversite, özel üniversitedir! Oysa özerklik en azından Aydınlanmadan bu yana sadece yönetsel (idari ve mali) bir tasarruf değildir. Üniversite, yönetsel biçim olarak özerklikle daha 13. yüzyılda tanışmıştır (Goff, 1994: 94). Üniversite özerk olmalıdır; çünkü bu kurum bireyin hertürlü içselleştirilmiş inançlar sisteminin tahakkümünden kurtulması, kendi kendine sahip olması; özetle kişisel özerklik edinmesi için de vardır (Spring, 1997). Buna devletin egemenlik ve otorite ilişkilerini olduğu kadar, sermayenin egemenlik ve sömürü ilişkilerini sorgulamak da dahildir. Kaldı ki Türkiye özelinde bilimsel özerklik mücadelesi tarihi, iktidar erkinin programından bağımsızlaşma çabalarının tarihidir ve bugün bu mücadelenin güncel anlamı, sermayenin programından bağımsızlaşmakta düğümlemişdir. Ne özel üniversite, ne de ÜSİ içindeki bir üniversite tanım gereği özerk olamaz. Bunun proje sahibi sermayedarların doğrudan ya da dolaylı müdahalesiyle de ilgisi yoktur. Çünkü bu üniversitelerde bilimsel örgütlenme ve faaliyet, bilme istencinin değil, bilimsel faaliyete içselleşmiş kâr istencinin yörüngesinde gerçekleşecektir.

6. Sonuç Yerine

Bu yazıda Türkiye’de üniversite sisteminin bir bütün olarak sermayenin kâr istenci (firmaların rekabet üstünlüğünü geliştirmeleri) ekseninde yeniden biçimlendirilmeye çalışıldığına dikkat çektim. Bunun merkezinde üniversite-sanayi işbirliği kavramının yer aldığına değindim ve yerleştirilmek iste-

nen üniversite sisteminde sosyal bilimlerin genel olarak ihmal edildiğini vurguladım.

Bu metin boyunca tartışılanların sonucu olarak şu söylenebilir: Evet, bir tür "ruhban sınıf" edasıyla başının üzerindeki "hâlelerle" yaşayan bilim topluluğu devri kapanmıştır. Şimdi tepedeki "hâle" alınıp, kola "altın bilezik" olarak takılmaktadır ve her ikisi arasında, kanımca bir kopuş değil, devamlılık söz konusudur. Özgür bilim pratiği dün pozitivistliği ve onun bilim hâlesini eleştirmeyi gerektiriyordu, bugün ise her türlü epistemolojik konumu önceler tarzda bir toplumsal ilişki olarak sermayeden bağımsızlaşmak gerekli hale gelmiştir.

Sermaye, bilim üzerinde, disiplinler, epistemik ve teorik konuları enlemesine kesen bir basınç uyguluyor. Pozitivistliği olduğu kadar onun reddiyelerini de katediyor. Gulbenkian Komisyonunun *Sosyal Bilimleri Açın* başlıklı raporu bizatihi bu basıncın bir ürünüdür. Komisyon raporunun arka planında, profesyonel üniversite yöneticilerinin piyasa mantığı ile sosyal bilimlere yeniden şekillendirmesine karşı, "biz sosyal bilimciler ne yapabiliriz?" sorusu yatıyor. Bu sorunun sadece bilimsel faaliyetin örgütlenmesine dönük politikalar düzleminde değil, felsefi ve teorik düzlemde de tartışılıyor olması anlamlıdır.

Ülkemizde de sosyal bilimlerin akibeti sorusu şu veya bu düzeyde gündeme geldi ve tartışılıyor. Benim bu yazıda yapmaya çalıştığım, sosyal bilimcilerin üzerinde pek durmadıkları ve geleneksel işbölümü gereği fen bilimcilere ait gördükleri bilim-teknoloji ilişkisi ve üniversite-sanayi işbirliği temalarını bu tartışmalara dahil etmekten ibaretti.

Kaynakça

- Alcock, P. (1993). *Understanding Poverty*. London: McMillan Press.
- Aronowitz, S. (1988). "The Production of Scientific Knowledge: Science, Ideology and Marxism," *Marxism and the Interpretation of Culture*. C. Nelson ve L. Grossberg (der.) içinde. University of Illinois Press. 519-542.
- Billington, R. (1997). *Felsefeyi Yaşamak: Ahlak Düşüncesine Giriş*. Çev., A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- Boratav, K. (1995). başlıksız tebliğ, II. Sanayi Şûrası içinde. Ankara: T.C.Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayını. 145-150.
- Burawoy, M. (1987). *The Politics of Production: Factory Regimes Under Capitalism and Socialism*. London:Verso.
- Çetik, Mete (1998). *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dikmen, Ahmet A. (1996). "Araştırma Üniversiteleri, Ütopyasızlık ve İşlevsiz Bilgi Üretme Lüksü," Türkiye Sosyal Bilimler Derneği, Üniversite Sempozyumu, "Üniversite Ütopyaları" başlıklı oturumda sunulan yayımlanmamış tebliğ. Ankara.
- DPT. (1983). *Bilim-Araştırma-Teknoloji: V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT Yayınları, No.1922.
- DPT. (1994). *Bilim ve Teknoloji: VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT, No.2357.
- Ercan, F. (1998a). "Firmalaşan Üniversiteler, Piyasalaşan Profesörler" *ÖES Bülten* (32-33): 23
- Ercan, F. (1998b). "Üniversitelerin Tarihi Müdahaleler Tarihidir: Devlet Müdahalesinden Sermayenin Müdahalesine Değişen Ne?" *ÖES Bülten* (32-33): 19-21
- Feyerband, P.K. (1991a). *Yönteme Hayır*. Çev., Ahmet İnam. İstanbul: Ara Yayınları.
- Feyerband, P.K. (1991b). *Özgür Bir Toplumda Bilim*. Çev., Ahmet Kardam. İstanbul: Ayrıntı.
- Hyman, R. (1994). "Changing Trade Union Identities and Strategies," *New Frontiers in European Industrial Relations*. R. Hyman ve A. Ferner (der.) içinde. Oxford: Blackwell Publishers.
- Gelbspan, R. (1997). "Hot air on Global Warming: Science and Academia in the Service of the Fossil Fuel Industry," *The Multinational Monitor* 18(11): <http://www.essential.org/monitor/hyper/mm1197.00.html>.
- Goff, J.L. (1994). *Ortaçağda Entellektüeller*. Çev., M.A. Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı.
- Göker, A.H. ve T. Akarsoy (Güz/1996). "Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası." *Ekonomide Durum, 1. Kitap*. Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi. 84-96.
- Göker, A.H. (1995). *Bilim-Teknoloji-Sanayi Üçlemesi ve Türkiye Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Sarmal.
- Gulbenkian Komisyonu (1996). *Sosyal Bilimleri Açın*. Çev., Şirin Tekeli. İstanbul: Metis.
- Gürüz, K.(1994). "Yüksek Öğretimde Bilim ve Eğitim," *Bilim ve Eğitim*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, Bilimsel Toplantılar Serileri (2):97-116
- Marginson, P. & K. Sisson (1994). "The Structure of Transnational Capital in Europe: The Emerging Euro-company and Its Implications for Industrial Relations" *New Frontiers in European Industrial Relations*. R. Hyman ve A. Ferner (der.) içinde. Oxford: Blackwell Publishers.
- Nalbantoğlu, İ. (1994). bildiri, *Bilim ve Teknoloji: VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu* içinde. Ankara: DPT (2357): 44-47.

- Özlem, D. (1998). "Doğa Bilimleri ve "Sosyal Bilimler" Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine." *Toplum ve Bilim* (76): 7-40.
- Russell, B. (1984). *Eğitim Üzerine*. Çev., N.Bezel. İstanbul: Say.
- Russell, B. (1976). *Eğitim ve Toplum Düzeni*. Çev., N. Bezel. İstanbul: Varlık.
- San, C. (1993). "Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite'de Özerklik ve Bilim Özgürlüğü." *A.Ü. SBF Dergisi*. 48(1-4): 149-154.
- Sanayi Stratejisi: 1995-2005 Sanayi ve Ticaret Bakanlığı*. TÜBİTAK ve TTTGV tarafından ortaklaşa hazırlanmış olan Rapor.
- Soyak, A. (1996). *Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme: Türk Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Bir Uygulama*. İstanbul: Kavram.
- Spring, J. (1997). *Özgür Eğitim*. Çev., Ayşen Emekçi. İstanbul: Ayrıntı.
- Swanson, R.A. (1987). "Bilim ve İş Çevreleri: İnsan Gereksinimlerinin Karşılansında Elele." *Biyoteknoloji, Genetik Mühendisliği ve İnsanlığın Geleceği*. Çev., E. Göksel ve A.Şenel. Ankara: V Yayınları.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (1995). II. Sanayi Şûrası, (15-16 Haziran 1995, Ankara). Ankara: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayını.
- The Economist*. (October 4th 1997). "The Knowledge Factory".
- TÜBİTAK. (1990). I. Bilim Teknoloji Şûrası, (14-16 Mayıs 1990, Ankara).
- TÜBİTAK. (1994). *Türkiye Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Geliştirilmesi: Alt Komisyon Raporu*. Ankara: TÜBİTAK.BTP 94 (02).
- Türkcan, E. (1996). "Dünya'da ve Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikalarının Evrimi: Globalleşme Sürecinin ve Avrupa ile Gümrük Birliği'nin Işığında Bir Değerlendirme," *Toplumsal Diyalog Programı'na sunulan tebliğ*. Friedrich-Ebert.
- Türkcan, E. (1995). "Türkiye'de Bilim Politikası Sisteminin Evrimi," *Türkiye Sosyal Bilimler Derneği'nin düzenlediği, IV. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'ne sunulmuş tebliğ*. 1-3 Kasım 1995, ODTÜ.
- Türkcan, E. (1992). "Üçüncü Teknoloji Devrimi Karşısında Sosyalizm," *11. Tez* (1): 169-188.
- Türkcan, E. (1981). *Teknolojinin Ekonomi Politikası*. Ankara: A.İ.T.İ.A. Yayını (151).
- Yetiş, N. (1995). "İnsangücü-Teknoloji-Rekabet Perspektifinde Stratejik Sanayi Politikalarının Çizimi ve Uygulanması", II. Sanayi Şûrası. Ankara: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayını. 55-69.
- Zengingönül, O. (1993). *Avrupa Topluluğu COMETT Programı Çerçevesinde Üniversite Sanayi İşbirliği*. Ankara: TOBB Yayını.

Education for Broadcasting

A Comparative Study on Turkish and American Broadcast Students

Abstract

This study, based on a comparative research, aims at casting light upon the nature of the close relationship between socio-cultural discourses and broadcast education at universities. The hypothesis is that dominant socio-cultural discourses within a particular society should be expected to determine the framework of broadcast education, rendering it only to a carrier or reinforcing agent of such discourses, that is, a dependent variable in the process of upbringing the would-be broadcasters. Hence a reformulation of the curricula is required such as to provide students the ability to critically comprehend and discuss, in relation to the globalizing tendencies, the socio-cultural and political issues in their own countries.

Yayıncılık Eğitimi

Türk ve Amerikalı Yayıncılık Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Özet

Karşılaştırmalı bir araştırmaya dayanan bu çalışma, sosyo-kültürel söylemlerle üniversitelerdeki yayıncılık eğitimi arasındaki yakın ilişkinin doğasına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın hipotezi, belli bir kültürdeki egemen sosyo-kültürel söylemlerin, yayıncılık eğitimi bu söylemlerin taşıyıcısı ya da pekiştiricisi bir etken -geleceğin yayıncılarının yetiştirilmesi sürecinde bir bağımlı değişken- haline getirerek, bu eğitimin çerçevesini belirlemesinin bekleneceğidir. Dolayısıyla, öğrencilere, küreselleşen eğilimleri ve ülkelerinin sosyo-kültürel ve siyasal konularını kavrayıp tartışabilme olanağını sağlayacak şekilde müfredatın yeniden formüle edilmesi gerekmektedir.

Erol Mutlu
Hakan Tuncel
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi